

Ronde 4

Leonie Goutier & Jimmy van Rijt
Fontys Hogescholen / Universiteit Utrecht
Contact: l.goutier@fontys.nl

Naar betekenisvol grammaticaonderwijs op de basisschool

1. Inleiding

Grammatica wordt door veel basisschoolleerkrachten als een belangrijk onderdeel van taal gezien (de Swart e.a. 2025). Wel zijn er onder een deel van deze leerkrachten zorgen of dit onderdeel van het taalonderwijs niet te moeilijk en te abstract is voor leerlingen van de basisschool en zien we dat leraren eigenlijk beperkt zijn voorbereid op het geven van grammatica. Dat komt bijvoorbeeld omdat ze soms worstelen met grammaticale concepten en redeneerwijzen, of omdat ze op de pabo en de lerarenopleiding niet altijd evenveel in aanraking zijn gekomen met vakdidactische alternatieven (van Rijt 2020; de Swart e.a. 2025). Grammatica wordt dan ook nog steeds veelal traditioneel gegeven, met ezelsbruggetjes en zinnen die uit de context zijn gehaald (Coppen e.a. 2019; van Rijt 2020; Leenders e.a. 2023). Dit type grammaticaonderwijs draagt helaas weinig bij aan meer taalkundig inzicht (van Rijt 2020) of betere taalbeheersing (Graham & Perin 2007; van Gelderen 2010).

Verrijkte vormen van grammaticaonderwijs (zoals bijvoorbeeld metaconceptueel grammaticaonderwijs, zie ook hierna) hebben, in tegenstelling tot traditioneel grammaticaonderwijs, wel de potentie om bij te dragen aan taalinzicht en taalvaardigheid. In het voortgezet onderwijs leiden deze vormen tot dieper inzicht en verbeterd redeneervermogen voor leerlingen, en geven ze de leraren mogelijkheden tot een rijkere behandeling van de leerstof (van Rijt 2020). Hoewel de studies die hiernaar gedaan zijn veelbelovend lijken voor een verbetering van het grammaticaonderwijs, is nog onduidelijk in hoeverre een dergelijke benadering ook ingezet zou kunnen worden in het basisonderwijs (Kennisrotonde 2023). Uit eerdere studies blijkt in ieder geval dat kinderen vanaf zeven jaar al in staat zijn om complexe syntactische structuren te begrijpen (Frizelle e.a. 2025) en dat ze van zeven tot tien jaar steeds complexere zinsconstructies kunnen maken (van Heugten e.a. 2022). We weten echter nog niet precies in welke mate jonge kinderen ook echt in staat zijn tot reflectie op zulke zinsconstructies en op grammaticale concepten in het algemeen, laat staan op welke manier leerkrachten zulke reflectie zouden kunnen stimuleren.

De noodzaak naar dergelijk onderzoek is groter dan ooit nu er nieuwe kerndoelen aankomen en een doorlopende leerlijn ontbreekt (van der Schoot e.a. 2025). In taal-

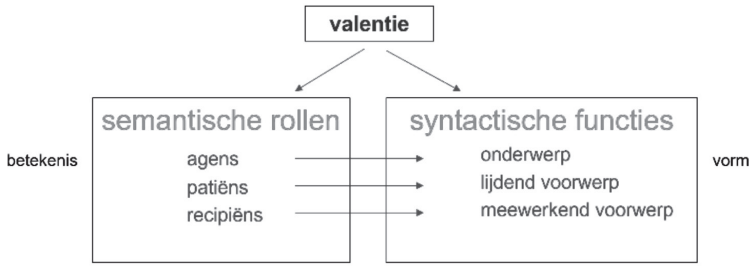
methoden is er wel aandacht voor kennis over taal in de vorm van taalbeschouwing, maar vaak zonder dat er sprake is van een doorlopende lijn richting taalkunde in de bovenbouw (Hulshof 2013). Ook een doorlopende leerlijn van primair naar voortgezet onderwijs is er nauwelijks op dit gebied, waardoor leerlingen in het voortgezet onderwijs vaak weer van voren af aan beginnen. In de nieuwe definitieve conceptkerndoelen (SLO 2025) is er meer aandacht voor een doorlopende leerlijn en voor onderwijs in kennis over taal. Dit is een mooie kans om taalwetenschap en onderwijs dichter bij elkaar te brengen, en om daarmee het grammaticaonderwijs systematisch te verrijken.

2. Metaconceptueel grammaticaonderwijs

Van Rijt (2020) heeft binnen het voortgezet onderwijs onderzoek gedaan naar een alternatieve benadering die de traditionele schoolgrammatica inhoudelijk verrijkt op basis van taalkundige metaconcepten. Een metaconcept is een overkoepelend concept dat op een hoger niveau verbanden legt tussen lagere-ordeconcepten. Het metaconcept ‘valentie’ is belangrijk binnen het primair onderwijs, omdat hiermee de beschrijvende concepten ‘onderwerp’, ‘lijdend voorwerp’ en ‘meewerkend voorwerp’ kunnen worden uitgelegd en met elkaar in verband kunnen worden gebracht.

Valentie houdt namelijk in dat het belangrijkste werkwoord van een zin rollen uitdeelt (zie hiervoor ook: Figuur 1). Zo deelt het werkwoord *lopen* een rol uit, namelijk de looper (*iemand* loopt). Zo’n handelende instantie noemen we ‘de agens’. Het werkwoord *lezen* deelt twee rollen uit, namelijk die van de lezer (agens) en die van het gelezene, ook wel ‘de patiëns’ genoemd (*iemand* leest *iets*). Het werkwoord *geven* deelt er zelfs drie uit, namelijk die van de gever, het gegevene en de ontvanger, ‘de recipiëns’ (*iemand* geeft *iets aan iemand*).

Door met leerlingen te kijken hoeveel en welke rollen een werkwoord uitdeelt, krijgen ze inzicht in de opbouw van zinnen en de functies van zinsdelen. Bovendien leren ze dat het werkwoord onlosmakelijk verbonden is met de concepten ‘onderwerp’, ‘lijdend voorwerp’ en ‘meewerkend voorwerp’. Door leerlingen bijvoorbeeld kaartjes met *iemand* en *iets* toe te laten voegen aan werkwoorden, kunnen ze, met behulp van de leerkracht, het principe van valentie zelf ontdekken. Al snel zullen leerlingen ook ontdekken dat er discussie ontstaat bij sommige werkwoorden, waardoor leerlingen moeten gaan redeneren. Dit kan bijvoorbeeld voorkomen bij het werkwoord *koken*. Sommige leerlingen zullen aangeven dat *iemand iets* kookt, maar een ander zou zich kunnen bedenken dat je in de figuurlijke zin kunt koken (van woede). In dat geval krijg je alleen de rol ‘iemand’ bij kookt.

Figuur 1 – Het metaconcept ‘valentie’, waarbij te zien is hoe betekenisrollen kunnen worden gelinkt aan syntactische functies (uit: van Rijt 2024).

3. Onderzoek naar de basisschoolcontext

Omdat we nog niet weten of en in hoeverre de onderzoeksresultaten uit het voortgezet onderwijs ook gelden voor leerlingen in het primair onderwijs (de leerlingen zijn immers jonger en de klassensamenstelling meer divers), ben ik in september 2024 gestart met een promotieonderzoek naar betekenisvol grammaticaonderwijs op de basisschool. Het doel van de eerste studie was om te verkennen in hoeverre de ontwerpprincipes van de metaconceptuele benadering toepasbaar zijn binnen de bovenbouw van het primair onderwijs. Zoals ook De Swart e.a. (2025) benoemen, is het belangrijk om leerkrachten al in een vroeg stadium te betrekken, zodat hun inzichten en zorgen met betrekking tot de complexiteit van grammatica kunnen worden meegenomen.

Leerkrachten gingen, in samenwerking met de onderzoekers, binnen een Professionele Leergemeenschap (PLG) en volgens de methodiek van *Lesson Study* (de Vries e.a. 2016) lessen cyclisch ontwerpen, uitproberen en evalueren. Hierbij werd gelet op de reacties van de leerlingen met verschillende niveaus in taalvaardigheid. De onderzoeksvraag luidde: “welke didactische ontwerpprincipes zijn effectief om metaconceptueel grammaticaonderwijs vorm te geven in de bovenbouw van het basisonderwijs?”

Aan het onderzoek hebben twee Nederlandse basisscholen meegedaan die verspreid over het land zijn gevestigd. Op iedere school is in twee verschillende bovenbouwklassen een les gegeven (door de desbetreffende leerkracht), geobserveerd en geëvalueerd. Ook enkele leerlingen werden na afloop van de les kort geïnterviewd.

We zagen een grote betrokkenheid van de leerlingen bij de lessen en mooie voorbeelden van beginnend inzicht in valentie. Tijdens de workshop laat ik de deelnemers kennismaken met de metaconceptuele benadering door aan de slag te gaan met een van de opdrachten uit de studie. Ook presenter ik de eerste resultaten van mijn onderzoek en wil ik hier met de deelnemers over in gesprek gaan.

Referenties

- Coppen, P.A., J. van Rijt, A. Wijnands & R. Dielemans (2019). “Vakdidactisch onderzoek naar grammaticaonderwijs in Nederland”. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135 (2), p. 85-99.
- Frizelle, P., A. Oliveira Buckley, T. Biancone, J. Oliveira, P. Fletcher, D.V. Bishop & C. McKean (2025). “The Understanding of Complex Syntax in Children From 5 to 9 Years, Using a Novel Assessment Approach–The Test of Complex Syntax Electronic (TECS E)”. In: *International Journal of Language & Communication Disorders*. Online raadpleegbaar op: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12244311/>.
- Gelderen, A. van (2010). ‘Does explicit teaching of grammar help students to become better writers? Insights from empirical research’. In: T. Locke (ed.). *Beyond the grammar wars. A resource for teachers and students on developing language knowledge in the English/literacy classroom*. London: Routledge, p. 109-128.
- Graham, S. & D. Perin (2007). “A Meta-Analysis of Writing Instruction for Adolescent Students”. In: *Journal of Educational Psychology*, 99 (3), p. 445-476.
- Heugten, V. van, I. Klatte, R. Zwitserlood & E. Gerrits (2022). “Grammaticale ontwikkeling van zich normaal ontwikkelende kinderen en kinderen met TOS in de leeftijd van 7 tot 10 jaar”. In: *Stem-, Spraak-en Taalpathologie*, 27, p. 91-114.
- Hulshof, H. (2013). ‘Onderzoek Naar Taalkundeonderwijs: Geloof en Empirie’. In: T. Janssen & T. van Strien (red.). *Neerlandistiek in Beeld*. Amsterdam: VU, p. 263-272.
- Kennisrotonde (2023). “Wat zijn effectieve werkwijzen om basisschoolleerlingen zinnen te leren ontleden waarbij begripsvorming centraal staat?”. Online raadpleegbaar op: www.kennisrotonde.nl/vraag-en-antwoord/wat-zijn-effectieve-werkwijzen-om-basisschoolleerlingen-zinnen-te-leren-ontleden-waarbij-begripsvorming-centraal-staat.
- Leenders, G., R. de Graaff & M. van Koppen (2023). “Hoe meet je bewuste taalvaardigheid? Grammaticaal redeneren in de vakken Nederlands, Engels en Duits”. In: *Pedagogische Studiën*, 98 (1), p. 67-93.
- Rijt, J. van (2020). *Understanding grammar. The impact of linguistic metaconcepts on L1 grammar education*. Nijmegen: Radboud University. [Dissertatie].
- Rijt, J. van (2024). “Learning how to think like a linguist: Linguistic reasoning as a focal point in L1 grammar education”. In: *Language and Linguistics Compass*, 18 (3), p. 1-17.
- Schoot, M. van der, J. van Rijt & M. van Koppen (2025). “Een model voor de ontwikkeling van expliciete taalkundige competentie”. [te verschijnen].
- SLO (2025). ‘Functionele kerndoelen Nederlands (definitief concept) herziene versie 2025 inclusief toelichtingsdocument’. Amersfoort: SLO.

- Swart, P. de, E. Windau & J. van Rijt (2025). "The grammar curriculum through the eyes of Dutch primary school teachers". In: *Language, Culture and Curriculum*. Online raadpleegbaar op: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07908318.2025.2516008?src=exp-la#abstract>.
- Vries, S. de, N. Verhoef & S.L. Goei (2016). *Lesson study: een Praktische gids voor het onderwijs*. Antwerpen: Garant.
-